

Příručka pro vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem

1

**Střední průmyslová škola na Proseku
Novoborská 2
190 21 Praha 9**

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Poděkování

Autorský kolektiv děkuje všem zaměstnancům a zaměstnankyním Střední průmyslové školy na Proseku, Novoborská 2, Praha 9 za jejich spolupráci při konzultacích ke vzdělávání dětí s odlišným mateřským jazykem a následné diskusi konceptu příručky včetně jeho ověřování v praxi.

Tato příručka vznikla v rámci projektu Odlišnost inspiruje III – měníme klima škol, registrační číslo CZ.07.4.68/0.0/0.0/19_068/0001397, který byl spolufinancován Evropskou unií.

OBSAH

SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE	4
TERMINOLOGIE	4
PŘIJÍMACÍ ŘÍZENÍ NA STŘEDNÍ ŠKOLY	5
PODPORA PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÝCH PORADEN	5
POJIŠTĚNÍ CIZINCŮ	6
ZAŘAZENÍ DO ROČNÍKU	6
KLASIFIKACE ŽÁKŮ S NEDOSTATEČNOU ZNALOSTÍ VYUČOVACÍHO JAZYKA	7
FINANCOVÁNÍ PODPORY ŽÁKŮ S OMJ	7
ADAPTAČNÍ KOORDINÁTOR/KA	8
KULTURNÍ ODLIŠNOSTI	8
SOCIOKULTURNÍ MINIMUM	9
VÝUKA ČEŠTINY JAKO DRUHÉHO JAZYKA	9
PLÁN JAZYKOVÉ PODPORY	10
TEORIE LEDOVCE	11
POMŮCKY PRO ŽÁKY S OMJ	12

SITUACE V ČESKÉ REPUBLICCE

Počet dětí-cizinců u nás v posledních pěti letech stoupl o třetinu. Tyto děti pocházejí jak z jazykově příbuzných oblastí (zejména ze Slovenska a Ukrajiny), tak i ze zemí jazykově a kulturně vzdálených (především z Vietnamu). V současné době se v českých mateřských školách vzdělává přes 10 000 cizinců, což představuje asi 3% vzdělávaných dětí (z toho více než čtvrtinu tvoří děti vietnamské, necelou čtvrtinu děti z Ukrajiny a necelou pětinu děti ze Slovenska). V základních školách v České republice je vzděláváno přes 22 000 cizinců, tedy asi 2,5%, (z toho skoro 27% tvoří Ukrajinci, 22% Slováci a 20% Vietnamci). Na středních školách studuje asi 10 000 cizinců (z toho 30% z Ukrajiny, 18% z Vietnamu a 20% ze Slovenska). Očekává se, že počet dětí s nedostatečnou znalostí češtiny bude v nejbližších letech ještě stoupat.

TERMINOLOGIE

V současné době není úplně jasné, kdo je *žák-cizinec*. Podle legislativy jde o dítě s jinou státní příslušností než příslušností k České republice, což by ale znamenalo, že sem nespádají české děti narozené v cizině a děti s českým pasem, které ale neovládají češtinu. Jak již bylo zmíněno, ne každé dítě s potřebou podpory v oblasti vyučovacího jazyka lze jednoduše zařadit do některé z dosud používaných kategorií. Původně český vzdělávací systém používal (a v řadě případů stále ještě používá) termín *žák-cizinec*. Tento termín ale u řady dětí selhává – zdaleka ne každé dítě s pasem jiného státu než České republiky neumí česky a naopak jsou děti s českou státní příslušností, které česky pořádně neumějí. Řada dětí z bilingvních manželství sice má jednoho z rodičů české národnosti i státní příslušnosti (a současně má i dvojí občanství), v těchto rodinách však velmi často jeden jazyk zásadně převažuje nad druhým, a pokud to zrovna není čeština, může mít i takové dítě velké problémy s češtinou, zvláště s její školní verzí. Některé děti (zejména vietnamské) jsou poměrně dobře integrovány a češtinu se na dobré úrovni naučily v mateřské škole, pro úspěšnost v dalším vzdělávání to však často nestačí, zvláště když škola je jediné prostředí, kde česky hovoří, protože doma se hovoří výhradně mateřským jazykem. Velké potíže mohou mít také děti, které se sice narodily na našem území a mají české občanství (a často i národnost), žily ale dlouhou dobu v zahraničí – citelně se to dotýká například dětí romských, které strávily valnou část své vzdělávací dráhy, často i svého života, mimo ČR, přičemž ve škole hovořily anglicky a doma romsky.

V současné době se nejčastěji používá termín *žák/dítě s odlišným mateřským jazykem*, který vystihuje nejčastější typ dítěte s potřebou podpory, o níž zde hovoříme. Ještě výstižnější je pro naše potřeby označení *žák/dítě s neznalostí/nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka*, který však na druhou stranu poněkud opomíjí další potřebné a pro dítě nezbytné složky integrace (mimo vyučování). V této publikaci používáme zejména posledně dva jmenované termíny, a to podle toho, kde se který více hodí.

Zodpovědná osoba pro integraci žáků s odlišným mateřským jazykem v naší škole:

Mgr. Martina Kuštová, martina.kustova@sps-prosek.cz, 286 028 356 – výchovná poradkyně

PŘIJÍMACÍ ŘÍZENÍ NA STŘEDNÍ ŠKOLY

Pro přijetí na střední školu v České republice dokládají uchazeči splnění devíti let povinné školní docházky, a to doložením dvou posledních vysvědčení. Mimořádně nadané děti nebo děti, které dokončily základní povinnou docházku dříve, protože to umožňoval odlišný vzdělávací systém, musejí doložit nostrifikaci, tedy uznání platnosti takového vzdělání.

V případě dětí, které dokončily základní školu mimo území České republiky, lze prominout jednotnou zkoušku z českého jazyka. Znalost vyučovacího jazyka se u těchto žáků ověřuje pohovorem. Pokud ale dítě být jen jediný měsíc docházelo do české školy, kde ukončilo povinnou základní docházku, musí jednotnou zkoušku z češtiny konat. Na základě diagnostiky v pedagogicko-psychologické poradně a jejího doporučení může takový žák získat delší čas na vypracování testu nebo možnost použití překladového slovníku.

Příprava na přijímací zkoušky může probíhat podobně jako u dětí s dokonalou znalostí češtiny, je ale třeba se zaměřit na specifický jazyk přijímacích testů a na porozumění jeho specifikům.

PODPORA PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÝCH PORADEN

Krajskou koordinátorkou péče o žáky-cizince v pedagogicko-psychologických poradnách v Praze je Mgr. Pavla Kubíčková z Pedagogicko-psychologické poradny pro Prahu 10 (tel. 272 657 712, ppp10@ppp10.eu).

Nehledě na to, že pedagogicko-psychologické poradny nemají jednoznačně vymezené diagnostické nástroje pro vyšetření žáků-cizinců a že nedisponují dostatečnými službami tlumočnicků, jsou poradenská zařízení povinna poskytnout poradenskou pomoc, nemohou tedy odmítnout provést vyšetření žáků-cizinců a musejí to vyřešit (= zajistit tlumočníka). V tomto smyslu vydala jasné stanovisko i Česká školní inspekce.

Pokud je předem jasné, že žák/yně bude potřebovat podporu ve druhém až pátém stupni, informujte rodiče o následném postupu – předejte jim kontakt na poradnu, s níž spolupracujete a vysvětlete jim celý proces a jeho potřebnost pro jejich dítě.

Kontakt na spolupracující poradnu:

Mgr. Jaroslava Stolařová z Pedagogicko-psychologické poradny pro Prahu 9, U Nové školy 871, 190 00 Praha 9 (ppp9.cz).

Pokud je již ve škole integrováno dítě stejné národnosti, pokuste se rodiny propojit. Společné aktivní komunikaci prospívá také zapojování rodiny do komunitního života, například organizací národních dnů nebo besedami.

POJIŠTĚNÍ CIZINCŮ

Z veřejného zdravotního pojištění jsou ze zákona pojištěny všechny osoby, které mají na území ČR trvalý pobyt, tedy i cizinci s trvalým pobytem a jejich rodinní příslušníci. Účastníky veřejného pojištění jsou také děti azylantů, žadatelů o mezinárodní ochranu a cizinců požívajících tzv. dočasné ochrany, dále děti osob bez trvalého pobytu, děti občanů jiného členského státu EU, EHP a Švýcarska, kteří jsou zde zaměstnáni nebo pracují jako OSVČ.

Ostatní cizinci ani jejich děti nejsou účastníky veřejného zdravotního pojištění, a tudíž jsou odkázáni na komerční cestovní zdravotní pojištění. ALE: podle §48 Zákona o zdravotních službách musí být každý pacient ošetřen, pokud se jedná o neodkladné případy ohrožující život či vedoucí k závažnému zhoršení zdravotního stavu. V případě náhlé příhody ve škole proto klidně volejte lékaře či záchrannou službu.

ZAŘAZENÍ DO ROČNÍKU

Nové příchozí žáky by škola měla zařadit podle věku, maximálně o jeden ročník níže. Zahraniční zkušenosti ukazují, že zařazování do nižších ročníků integraci komplikuje. Ani v první či druhé třídě se čeština neučí tak, aby to vyhovovalo cizincům. Skutečně nejefektivnější formou integrace a vzdělávání dětí s nedostatečnou znalostí nebo neznalostí vyučovacího jazyka je cílená podpora a individuální přístup včetně výuky češtiny jako druhého jazyka. Kromě toho se děti ve výrazně mladším kolektivu necítí dobře, což zásadně komplikuje jejich socializaci a integraci do kolektivu. Psychicky a sociálně náročná je navíc taková situace i pro ostatní děti ve třídě.

Specifickou skupinu představují žáci ve věku 14 až 15 let: z důvodu blížících se přijímacích zkoušek na střední školy je nutné zohlednit jejich jazykovou vybavenost a náročnou přípravu na přijímací zkoušky. Pokud se dítě (třeba i velmi krátkou dobu) vzdělávalo v české škole, ze zákona mu nelze prominout jednotnou přijímací zkoušku z českého jazyka. Proto se v těchto případech doporučuje zařadit děti o ročník, výjimečně i o dva ročníky níže. Pokud je dítě zařazeno do 9. ročníku, je možné mu na základě doporučení ŠPZ v rámci podpory třetího stupně prodloužit délku studia na základní škole o jeden rok, respektive devátý ročník rozložit do dvou školních let. Na základě doporučení pedagogicko-psychologické poradny je možné dětem, které chtějí konat jednotnou přijímací zkoušku z českého jazyka, avšak tento jazyk neovládají, alespoň částečně přizpůsobit podmínky přijímací zkoušky.

Naopak nedostatečná znalost vyučovacího jazyka nemůže být sama o sobě důvodem pro opakování ročníku, což je mimochodem nástroj, který je již považován za překonaný a často z výše uvedených důvodů, zejména těch sociálních, kontraproduktivní. Pro děti, které se během prvního roku docházky do školy integrovaly do třídního kolektivu, pak „propadnutí“ může znamenat doslova pohromu – procesem socializace v nové třídě totiž musejí projít znovu.

Další specifickou skupinu tvoří žáci bez předchozího vzdělání nebo děti, které se posledních několik let nemohly vzdělávat. I tyto děti je nejvhodnější zařazovat podle věku a zároveň zintenzivnit výuku češtiny jako druhého jazyka. Pokud po splnění devítileté školní docházky stále dítě nemá ukončené základní vzdělání, což komplikuje jeho možnost dalšího vzdělávání a získání kvalifikace, mohou rodiče požádat o prodloužení vzdělávání o další rok. Podle §55 školského zákona ale musí dítě dokončit základní vzdělání nejpozději v roce, v němž dosáhne plnoletosti. Ze zákona na takové prodloužení navíc dítě nemá nárok, je tedy na managementu školy, zda žádost akceptuje. Další možnosti pro tyto děti je získání úplného základního vzdělání ve speciálním kurzu – podrobnosti najdete na <http://www.nicm.cz/kurz-pro-ukonceni-zakladniho-vzdělani>.

Tato příručka vznikla v rámci projektu Odlišnost inspiruje III – měníme klima škol, registrační číslo CZ.07.4.68/0.0/0.0/19_068/0001397, který byl spolufinancován Evropskou unií.

Co žák s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka nejvíc potřebuje:

- výuku češtiny jako druhého jazyka, nikoli češtinu nižších ročníků
- umístění mezi žáky stejného věku navzdory jazykové neznalosti – to je klíčové pro rychlé začlenění a pokrok v osvojování jazyka, ale i učiva a dovedností daného ročníku
- vytvoření plánu jazykové podpory (PJP) nebo individuálního vzdělávacího plánu (IVP) s reálnými cíli vzdělávání pro dané dítě
- další podporu, například asistenta pedagoga nebo doučování.

Po přijetí dítěte s OMJ se vyplatí opatřit zásadní orientační body ve škole (ředitelna, jídelna, záchody, tělocvična, odborné učebny apod.) a směrovky do těchto bodů cizojazyčnými štítky nebo piktogramy. V kmenové třídě je možné, například v rámci předmětů pracovní či výtvarné výchovy nebo projektového dne, označit veškeré vybavení lepicími papírky s českými nápisy, případně i výslovností. Informaci o příchodu nového žáka, který nebude schopen komunikovat česky, by měl dostat kompletní školní personál včetně školníka či kuchařek.

KLASIFIKACE ŽÁKŮ S NEDOSTATEČNOU ZNALOSTÍ VYUČOVACÍHO JAZYKA

Klasifikaci žáků s odlišným mateřským jazykem upravuje §51 - §53 školského zákona a §14 - §17 vyhlášky o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky. Dosažená úroveň znalosti českého jazyka se podle §15 odst. 2 a 4 vyhlášky považuje za „závažnou souvislost“, která ovlivňuje výkon žáka, a proto se k ní při hodnocení přihlíží. Na konci prvního pololetí nemusí být žák hodnocen na vysvědčení, a to ani v náhradním termínu.

Žáky s OMJ je nutné na konci školního roku klasifikovat na vysvědčení (v opačném případě musí opakovat ročník). Samotná neznalost vyučovacího jazyka nemůže být důvodem k absenci hodnocení, a to ani v pololetí. Podle přílohy vyhlášky č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných má hodnocení vycházet ze zjištěných specifík. Takovým specifíkem může být právě například neznalost jazyka. Je tedy nutné nastavit taková kritéria hodnocení, která žákovi umožní dosáhnout osobního pokroku. Ideální je, pokud klasifikujete žáka výhradně z toho, co jste ho sami naučili, co jste s ním procvičovali a jste přesvědčeni, že by již danou dovednost měl ovládat.

FINANCOVÁNÍ PODPORY ŽÁKŮ S OMJ

Kromě podpůrných opatření na základě doporučení pedagogicko-psychologické poradny, případně speciálně pedagogického centra (hodiny češtiny, asistent pedagoga, speciální učebnice atd.), je možno v rámci tzv. šablon čerpat personální podporu ve formě školního asistenta, doučování pro žáky ohrožené školním neúspěchem.

ADAPTAČNÍ KOORDINÁTOR/KA

Tuto pozici může ve škole zajistit člověk, který bude k dispozici žákovi či žákyni s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka po dobu prvních čtyř týdnů od nástupu do školy. Adaptační koordinátor/ka seznámí žáka se školními právy a povinnostmi, s běžným režimem vyučovacího dne včetně rozvrhu, se stravováním, školní družinou a odpoledními zájmovými aktivitami, se zažitými zvyklostmi v českém kulturním prostředí. Rovněž by se měl/a podílet na realizaci výuky češtiny jako druhého jazyka a ve spolupráci se školou zajistit žákovi bezplatnou výuku češtiny jako druhého jazyka po skončení adaptačního období. Adaptačním koordinátorem by měl být přednostně pracovník dané školy, případně externí pracovník, minimálně s maturitou. Služby adaptačního koordinátora hradí Národní pedagogický institut. Podrobnosti na <https://cizinci.npicr.cz/adaptacni-koordinatori>. Příručku pro adaptační koordinátory najdete zde: <https://cizinci.npi.cz/wp-content/uploads/2020/12/web-Adaptacni-koordinator.pdf>.

KULTURNÍ ODLIŠNOSTI

Na kulturní odlišnosti je třeba myslet u žáků, kteří mají předchozí školní zkušenost, jež je však zásadně odlišná od našeho vzdělávacího systému. Například děti z Asie jsou zvyklé na mnohahodinovou frontální výuku a memorování, zatímco děti ze západních zemí jsou zvyklé o všem diskutovat, prosazovat svůj názor a individualitu a pracovat zejména ve skupinách a na různorodých projektech.

Někteří rodiče jsou velmi skeptičtí k úrovni českého vzdělávacího systému (často aniž by jeho skutečnou úroveň reálně znali), a proto vyžadují nástup svého dítěte do vyššího ročníku. Především kvůli poměrně velkému množství abstraktního učiva, které bez pokročilé znalosti češtiny nelze pochopit, to ale není správné. (Pokud na tom rodič trvá, můžete mu doporučit některou ze zahraničních škol působících na našem území).

Kromě toho je potřeba pracovat také s třídním klimatem: třídní učitel/ka by měl/a probrat, kdo nově do třídy přijde, z jaké země pochází a s čím může mít problém. Předem a poté i s nově příchozím dítětem je dobré probrat třídní pravidla. V některých třídách a u extrovertních dětí s OMJ se osvědčilo „křeslo pro hosta“, v němž nový žák či žačka odpovídá na otázky třídy. Žák také může dostat patrona, dobrovolníka. Při velkém zájmu se spolužáci v patronátu mohou střídat.

Na druhou stranu je dobré vyvarovat se situací, kdy z žáka s odlišným mateřským jazykem vytvoříme reprezentanta dané kultury. Můžeme se ptát na konkrétní individuální zkušenosti dítěte, tak jako se ptáme dětí narozených českým rodičům v Česku. Tuto jedinečnou zkušenost ale nezobecňujeme, ani se na žáka neobracíme výhradně s dotazy tohoto typu („A jak to chodí ve Vietnamu?“). Vždy se také předem žáka z cizí země ptáme, zda chce o své domovině hovořit, a umožníme mu i odmítnout.

SOCIOKULTURNÍ MINIMUM

Hned od počátku je dobré postupovat v komunikaci s žákem z odlišného kulturního prostředí a jeho rodinou podle hesla *Naše země, naše pravidla*. Ideální je poskytovat písemné informace a pokyny v dané jazykové mutaci a při každé příležitosti instrukce a pravidla opakovat. Důležité je také nepředpokládat společný univerzální základ, který v tomto případě prostě chybí. Pokud komunikace s rodinou selhává, je na místě písemný záznam (opakovaného) předání informací, a případně i kontakt s OSPOD. Jestliže rodina nespolupracuje, chybí základní prvek integrace a je na místě to řešit.

V této souvislosti doporučujeme publikaci Petry Procházkové *Sociokulturní minimum pro malé cizince*, která obsahuje kapitoly pro první krůčky v českém prostředí (zdravení, oslovování, představování, škola, čas, jídlo, stolování, korespondence, krizové situace, na ulici, v divadle, Vánoce a Velikonoce). Knižka je dostupná v mongolštině, vietnamštině a ukrajinštině.

VÝUKA ČEŠTINY JAKO DRUHÉHO JAZYKA

Prvním krokem k výuce češtiny jako druhého jazyka je jazyková diagnostika. Efektivní diagnostický nástroj, s jehož pomocí můžete rozřadit žáky podle jazykových dovedností do tří kategorií podle tří stupňů podpůrných opatření, najdete na www.inkluzivniskola.cz/jak-zjistit-uroven-cestiny-diagnostika. Tato diagnostika obsahuje i návod, jak ji používat, jak vyhodnocovat výsledky testování a jak podle nich určit cíle a obsah následné výuky češtiny jako druhého jazyka. Podrobnou metodiku představuje příručka *Diagnostika úrovně znalosti českého jazyka*, kterou vydalo Centrum pro integraci cizinců a v níž najdete užitečné informace, byť popisuje diagnostiku dospělých cizinců.

9

Úroveň jazykových znalostí ve školním provozu

A0 = žák se nedomluví, nereaguje s jistotou ústně, písemně ani jiným projevem na jednoduché pokyny. Reaguje pouze tehdy, když je ze situace jasné, co má udělat, nebo učitel/ka doprovodí pokyn názornou ukázkou. Není schopné zapojit se do provozu třídy.

A1 = žák reaguje věcně správně na jednoduché pokyny a otázky, orientuje se ve známých situacích. Jednoduchý projev, často s chybami, nesprávné gramatické tvary.

A2 = žák se domluví v běžných osobních i školních situacích, reaguje bez problémů slovně i písemně, čte a píše s chybami, ale nebrání to dorozumění, nedostatečná slovní zásoba.

B1 = žák nemá problém s běžným vyjadřováním, ale má problém ve výuce, zvládá školní provoz, ale nemá dostatečnou slovní zásobu a rozvinuté vyjadřovací schopnosti, špatně píše a nemluví gramaticky správně.

B2 = žák mluví i rozumí velmi dobře, ale neumí česky jako rodilý mluvčí, což mu brání ve školní úspěšnosti.

C1 = mluvený i psaný projev žáka se blíží rodilému mluvčímu, na nižší úrovni než ostatní dovednosti je psaní.

Stupně podpory žáků s odlišným mateřským jazykem

2. stupeň podpůrných opatření = žáci s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka (přibližně úroveň B1 – B2) – doporučená podpůrná opatření:

- speciální učebnice a pomůcky (učebnice češtiny pro cizince)
- 1 hodina týdně pedagogické intervence – podpora v češtině jako druhém jazyce
- 1 hodina týdně speciálně pedagogické péče poskytované speciálním pedagogem školy
- posílení výuky ČJ nebo ČDJ v rámci nejvyššího možného počtu povinných hodin – nárok na 3 hodiny ČDJ/týden, nejvýše 120 hodin/rok.

3. stupeň podpůrných opatření = žáci s neznalostí vyučovacího jazyka (přibližně úroveň A0 – A2) – doporučená podpůrná opatření:

- úprava obsahu vzdělávání
- speciální učebnice a pomůcky (učebnice češtiny pro cizince)
- 3 hodiny týdně pedagogické intervence (z toho 1 hodina týdně práce se třídou)
- 3 hodiny týdně speciálně pedagogické péče poskytované speciálním pedagogem, případně psychologické intervence
- podpora výuky dalším pedagogem v rozsahu 0,5 úvazku (například specialist(k)a na výuku ČDJ)
- nárok na 3 hodiny ČDJ/týden, nejvýše 200 hodin/rok
- poradna může v rámci 3. stupně PO doporučit prodloužení délky vzdělávání.

10

4. a 5. stupeň podpůrných opatření = pouze pro žáky s odlišným mateřským jazykem, kteří mají zároveň jinou speciální vzdělávací potřebu, například zdravotní hendikep.

Při rozřazování žáků do skupin pro výuku češtiny jako druhého jazyka bereme v potaz nejen zjištěnou jazykovou úroveň, ale také věk žáka, resp. ročník, do kterého je zařazen. V jedné skupině by nemělo být víc než 10 žáků, pokud jich není více než šest, je zajištěna vysoká míra individualizovaného přístupu, i pokud je skupina značně heterogenní.

PLÁN JAZYKOVÉ PODPORY

Pro většinu žáků s odlišným mateřským jazykem i pro jejich vyučující představuje tento nástroj efektivní pomoc. Jestliže škola vyjde z jazykové diagnostiky a v PJP stanoví cíle, kterých chce u konkrétního žáka v nadcházejícím období dosáhnout včetně stanovení konkrétních témat výuky a podpůrných materiálů, mají všichni zúčastnění včetně rodičů jasný přehled o tom, co a jak se bude dít. To může znamenat výhodu například v případě nemoci žáka, nebo také nepřítomnosti třídního vyučujícího či vyučujících, kteří žáka běžně učí. Kromě toho je zde možné stanovit plán pro první období, kdy žák dosud není vyšetřen a nemá nastavena podpůrná opatření druhého až pátého stupně. Plán školy obvykle stanovují na jeden měsíc, výchozím bodem je minimum v každé oblasti, kterého by během následujících čtyř týdnů žák měl dosáhnout.

Tato příručka vznikla v rámci projektu Odlišnost inspiruje III – měníme klima škol, registrační číslo CZ.07.4.68/0.0/0.0/19_068/0001397, který byl spolufinancován Evropskou unií.

Výsledky školní jazykové diagnostiky a Plán jazykové podpory je vhodné poslat pedagogicko-psychologické poradně, které poslouží jako podklad pro vyšetření žáka.

Pokud je to jen trochu možné, volíme variantu stabilní učebny pro výuku češtiny jako druhého jazyka. Je to výhodnější jak pro vyučující, kteří mají stabilní zázemí, kam za nimi žáci s odlišným mateřským jazykem docházejí, tak pro žáky, pro které je orientace ve škole minimálně zpočátku nesnadná.

Hodnocení češtiny jako druhého jazyka – pokud nejde o volitelný předmět, který budeme hodnotit samostatně, nelze hodnotit češtinu jako druhý jazyk známkou či slovním hodnocením na vysvědčení. V tom případě je třeba promítnout hodnocení z ČDJ do hodnocení českého jazyka a literatury, a to ve spolupráci obou vyučujících. Velké množství podpůrných materiálů a kurzů pro vyučující češtiny jako druhého jazyka je možné najít na www.auccj.cz.

Obsah Plánu jazykové podpory:

- základní údaje o žákovi (věk, ročník, třída, třídní učitel, jazykové znalosti)
- datum vytvoření plánu a předpokládané datum vyhodnocení
- výsledky jazykové diagnostiky (stupeň znalosti češtiny, dosavadní výuka češtiny, stupeň porozumění v jednotlivých předmětech, porozumění pokynům, slovní zásoba, práce s gramatikou)
- výsledky pedagogické diagnostiky (rodinné zázemí, úroveň znalostí v jednotlivých předmětech, chování žáka v hodinách, práce s chybou a neúspěchem, účast na mimoškolních aktivitách, zájmy)
- cíle pro tento měsíc: tematické okruhy (např. představí sám sebe, základní časové údaje, orientace ve škole, představí rodinu, popíše svůj pokoj), obsahová náplň (např. bude ovládat související slovesa v přítomném čase a časování slovesa být), výslovnost (které hlásky bude ovládat), konkrétní náplň v předmětech a související terminologie
- stav podpory (např. objednan v PPP/doporučení PO, poskytována podpora)
- metody výuky
- organizace výuky (např. uvolňování z českého jazyka)
- způsob zadávání práce (co písemně, co ústně)
- způsob hodnocení
- pomůcky
- závazek žáka
- spolupráce s rodinou.

11

TEORIE LEDOVCE

Teorie kanadského pedagoga Jima Cumminse odlišuje základní interpersonální komunikační schopnosti od kognitivních akademických jazykových dovedností a rozděluje jazyk do tří oblastí:

- 1) **komunikativní jazyk** – vyvíjí se jako první v běžných situacích komunikace v reálném kontextu
- 2) **kognitivní jazyk** – vyvíjí se skrze zkoumání, rozebírání myšlenek a řešení problémů (klasifikace, analýza, tvorba hypotéz, generalizace – to vše tvoří abstraktní jazyk)

Tato příručka vznikla v rámci projektu Odlišnost inspiruje III – měníme klima škol, registrační číslo CZ.07.4.68/0.0/0.0/19_068/0001397, který byl spolufinancován Evropskou unií.

3) akademický jazyk – zahrnuje metafory, personifikace, trpný rod atd.

Důležité je, že i ve škole používáme dva typy jazyka: komunikační a odborný, přičemž každý má svá pravidla a specifika. Komunikační jazyk je jen špičkou ledovce, není tolik náročný a často vychází z kontextu. Bez rozvoje odborného jazyka (slovní zásoba v daném oboru, třídění informací, čtení učebnic, vyplňování testů, psaní zápisů, zkoušení) nelze dosáhnout realizace vzdělávacího potenciálu. Problém je v tom, že jinde než ve škole se žák odborný jazyk nenaučí.

Žáci s odlišným mateřským jazykem, kteří se učí češtinu jako druhý jazyk, mohou obvykle relativně plynule konverzovat v češtině po dvou až třech letech (v závislosti na míře rozdílu mezi mateřským jazykem a češtinou). Pět až sedm let, některým až deset let, ale trvá, než dohodní spolužáky v odborném jazyce. Tedy ani žáci, kteří již umí dobře komunikovat, nemusejí mít osvojené akademické dovednosti, a na to musí vyučující stále myslet. Proto je nutné učit češtinu na komunikační úrovni a zároveň učit základní slovní zásobu v jednotlivých předmětech.

Pozor zejména na názvosloví – pro rodilé mluvčí je to samozřejmost, pro žáky s OMJ zásadní problém. Názvosloví velice často neodpovídá běžné realitě (možná budou znát slovo *kytka*, ale těžko slovo *rostlina*, podobně *ruka/noha* versus *končetina*). V rámci práce s třídním kolektivem můžeme společně vytvářet slovníček pojmů, který bude viset ve třídě.

Je tedy důležité, abychom češtinu cíleně učili ve všech vyučovacích předmětech, nejen v českém jazyce.

Šest Cumminsových strategií

- 1) **Scaffolding** – dodatečná podpora, která žákovi umožní pochopit, o čem se hovoří (obrázky, fotografie, grafy).
- 2) **Posílení akademického jazyka** v celém vyučovacím obsahu – všichni vyučující musí myslet na to, že v předmětu mluví jiným jazykem, než při běžné komunikaci, a tento jazyk se musí všichni žáci učit (a žáci s OMJ o to více).
- 3) **Využití vícejazyčných žáků** (skvělá metoda: žák s OMJ napíše text na zadané téma ve svém jazyce a společně s rodilým mluvčím přeloží).
- 4) **Zapojení interakce psaného a čteného jazyka** – čtení v rodném jazyce výrazně pomáhá, psaní nejprve ve svém jazyce a potom překlad (i kdyby v prvních fázích za použití google překladače).
- 5) **Posílení povědomí žáků o vlastní identitě** – znalosti a hodnoty původní kultury a komunity.
- 6) **Využití jazyka žáků-cizinců** v jejich vzdělávání (dvojazyčné práce, představení vlastního jazyka a kultury ostatním).

POMŮCKY PRO ŽÁKY S OMJ

V počátcích mohou vyučující i žákům usnadnit situaci tzv. komunikační kartičky, na nichž jsou základní fráze „pro přežití“ v mateřském jazyce a češtině, ideálně s obrázkovým doprovodem.

Na komunikačních kartičkách využijete zejména:

- *nerozumím*
- *nevím*
- *bolí mě*
- *je mi špatně*

Tato příručka vznikla v rámci projektu *Odlišnost inspiruje III – měníme klima škol*, registrační číslo CZ.07.4.68/0.0/0.0/19_068/0001397, který byl spolufinancován Evropskou unií.

- *potřebuju na WC*
- *mám hlad/žízeň*
- *ztratil/a jsem se*
- *názvy vyučovacích předmětů*
- *čísla, barvy, základní pojmy*
- *měsíce, dny v týdnu, roční období*
- *otevři si sešit/učebnici*
- *sedni si*
- *napiš*
- *spočítej.*

Co je důležité v **základech komunikace s žákem s OMJ**:

- jednoduché, ale vždy správné vyjadřování, nekomolení jazyka, neopakování chybných výrazů
- stejná slova a obraty při stejných činnostech (míč bude v tělocviku stále míč)
- pomalejší tempo řeči
- dostatečná hlasitost
- důkladná artikulace
- jasné, názorné a stručné instrukce
- ověřování porozumění.

Tiché období: většina dětí určitou dobu především naslouchá a snaží se porozumět. První pokusy o řeč přicházejí se zpožděním. To také znamená, že v tzv. *silent period* nemusejí být žáci schopní sdělit všechny své (i akutní) potřeby.

Tipy pro výuku žáků s odlišným mateřským jazykem:

- obrázkový rozvrh/denní režim
- mentoring žákem stejné národnosti/jazyka, které je již integrováno
- žádost o asistenta pedagoga – MŠMT, dotační rozvojové programy
- obrázkové slovníky a aplikace
- lepicí lístečky po třídě/škole
- google překladač.

Překladové slovníčky

SPN – pedagogické nakladatelství vydalo překladové slovníčky pojmů z českého jazyka a literatury, humanitních předmětů, matematiky, zeměpisu, přírodopisu, fyziky a chemie (v ukrajinštině, vietnamštině, ruštině, angličtině) – lze je stáhnout na <http://naseucebnice.cz/informace/16-ke-stazeni>.

Tato příručka vznikla v rámci projektu Odlišnost inspiruje III – měníme klima škol, registrační číslo CZ.07.4.68/0.0/0.0/19_068/0001397, který byl spolufinancován Evropskou unií.

Metoda klíčových vizuálů

Pro situace, kdy třída řeší něco, co žák s OMJ zatím nezvládá, se vyplatí mít připravené pracovní listy. Základem je cíl – co chceme, aby po práci s pracovním listem (nebo více listy) žák uměl a jaká by měl k tématu ovládat slova, spojení a fráze. Ideální metodou pro tvorbu pracovních listů je grafická vizualizace, v níž se tvoří tzv. klíčové vizuály.

Metoda klíčových vizuálů vychází z teorie Bernarda A. Mohana o vědomostních strukturách. Podle této teorie je pro efektivní jazykový rozvoj, zapojení do výuky i samotnou socializaci žáka nezbytné propojit výuku jazyka s výukou obsahu (tj. s výukou konkrétních předmětů). Podle Mohana může být jakékoli téma (tedy obsah) zasazeno do šesti hlavních vědomostních struktur – tří teoretických (klasifikace, principy, hodnocení) a tří praktických (popis, posloupnost, volba). Teoretické a praktické struktury tvoří tři navzájem propojené páry (popis často zahrnuje klasifikaci, posloupnost je často aplikací obecných principů atd.). Důležité je, že tyto vědomostní struktury jsou platné napříč kulturami. Pokud tedy chceme propojit jazykovou výuku s výukou předmětů, musíme za konkrétním sdělením, tématem nebo situací hledat obecnější struktury, které jsou společné a známé všem, tedy i žákům s OMJ, kteří jsou zatím jazykově limitováni.

Každá myšlenka, téma, situace či text obsahuje určitou vědomostní strukturu – je možné abstrahovat podle smyslu sdělení na klasifikaci, principy, hodnocení, popis, posloupnost a volbu. Každá struktura má jiné lingvistické rysy, které se odlišují od ostatních, a každá se dá vyjádřit klíčovým vizuálem. Klíčové vizuály pomáhají v dosahování obsahových i jazykových cílů zároveň.

Jak tvořit klíčový vizuál:

- vytipovat to nejpodstatnější, co chceme říct
- vytipovat slova, která by mohla dělat problémy a vymyslet způsob jejich objasnění – obrázkovou formou, piktogramy, překladem, opisem (jen pro pokročilé) nebo synonymem.

E-learning pro výuku češtiny jako druhého jazyka

Cvičení a témata pro úplné začátečníky najdete na <http://www.cestina2.cz>. Mobilní výukovou aplikaci se dvěma částmi (čeština pro život – běžná komunikační témata a čeština pro studenty – čeština předmětů základní školy, zde je vše v češtině, bez překladu, proto má každé slovo definici, obrázek a zvuk, věty a otázky ve cvičeních se stále mění) najdete na <https://www.click4czech.cz/app>.

Materiály do začátků

Praktickou příručku *Začínáme učit češtinu pro náctileté cizince* najdete volně ke stažení na stránkách Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka – <http://www.aucj.cz/pro-ucitele/metodicke-materialy.html>.

Hry a aktivity do hodin

Pro starší žáky je vhodný časopis pro cizince *AHOJ*, který vychází čtyřikrát ročně online na www.casopis-ahoj.cz. Zdarma lze rovněž objednat časopis Kamarádi, který vychází jak v tištěné, tak elektronické verzi – najdete jej na <https://www.zaedno.org/casopis/objednavka>. Tamtéž najdete skvělý prvek pro motivaci dětí – každoroční překladatelskou soutěž.

Pro všechny věkové kategorie můžete vybírat českou prózu upravenou pro danou jazykovou úroveň (od A2) v edici *Adaptovaná česká próza* na www.czechstepbystep.cz/publikace (za úplaty). Najdete zde například pohádky, *Pražské legendy*, *Povídky malostranské*, Čapkovy povídky či povídky Petra Šabacha. Rovněž od úrovně A2 jsou k dostání adaptované texty a cvičení z nakladatelství Akropolis pod názvem *Česká čítanka*. Texty od Erbeny, Čapka, Svěráka či Suchého a Šlitra jsou ke stažení zdarma na <https://akropolis.info/citanka>.

Doporučujeme také knihu Petra Hladíka *111 nových her pro atraktivní výuku jazyků* či třídílnou sérii pro výuku češtiny jako druhého jazyka pro mládež ve věku 14 – 18 let *Levou zadní*, kterou vydala obecně prospěšná společnost Meta. Najdete na www.ceskylevouzadni.cz.

DŮLEŽITÉ KROKY V PROCESU INTEGRACE:

- máme potřebné informace od rodičů i žáka (vzdělávací historie, rodinné zázemí apod.)
- předali jsme potřebné informace (ideálně v mateřštině) o škole a českém vzdělávacím systému
- pokud jsme přijali žáka bez znalosti češtiny, upozornili jsme rodiče na nutnost zahájení komunikace s pedagogicko-psychologickou poradnou kvůli doporučení podpůrných opatření, zároveň poskytujeme podporu v prvním stupni
- všichni vyučující vědí o příchodu nového žáka s OMJ
- informovali jsme spolužáky o příchodu nového žáka a připravili kolektiv na jeho přijetí (určili jsme patrony)
- provedli jsme jazykovou diagnostiku žáka
- zajistili jsme žákovi výuku češtiny jako druhého jazyka v dostatečném rozsahu (v začátcích minimálně pět hodin týdně), ideálně v době dopolední výuky, například místo češtiny nebo naučných předmětů
- vytvořili jsme individuální plán jazykové podpory a žáka zapojujeme do výuky
- sledujeme integraci žáka do třídního kolektivu
- pravidelně sledujeme docházku žáka a ihned reagujeme na časté absence.

Na co nezapomenout – před schůzkou s rodiči:

- odeslat rozhodnutí o přijetí žáka do školy
- písemně pozvat rodiče na schůzku s konkrétním datem a místem schůzky a kontaktem na osobu, s níž mohou datum schůzky konzultovat
- zajistit na schůzku tlumočníka
- informovat rodiče o nutnosti donesení dokladů a informací o žákovi.

Na co nezapomenout – na schůzce s rodiči:

- předat harmonogram školního roku
- předat informace o výuce, rozvrhu, seznam předmětových zkratk
- předat obecné informace o vzdělávacím systému v ČR
- předat informace o způsobu hodnocení a klasifikace
- předat přehled práv a povinností
- informovat o možnostech podpory žáka s OMJ
- sdělit informace o domácí přípravě
- sdělit praktické informace o oblékání, stravování apod.
- sdělit informace o platbách
- předat informace o stravování ve školní jídelně a přihlášku.

Na co nezapomenout – před nástupem žáka do školy:

- určit, kdo bude zodpovědný za adaptaci žáka ve škole – mělo by jít o jinou osobu, než je třídní učitel/ka, může to být adaptační koordinátor/ka, v tom případě vyřešte jeho financování s NPI ČR (<https://cizinci.npocr.cz/adaptacni-koordinatori>)
- informovat všechny zaměstnance školy včetně těch nepedagogických o příchodu nového žáka, který nebude rozumět
- připravit na příchod nového spolužáka třídní kolektiv, určit patrona/y
- připravit pomůcky (komunikační kartičky, lepicí lístečky s českými názvy, mapu školy, obrázkový slovník)
- připravit místo nového žáka (ne moc daleko od vyučující/ho, ale ne do prvních lavic, aby mohl sledovat dění ve třídě, ideálně vedle patrona nebo již integrovaného žáka stejné národnosti).

16

Na začátku integrace žáka:

- adaptační koordinátor nebo patron projde s žákem celou školu, představí mu důležité osoby, ukáže důležitá místa a body, podle kterých se může orientovat
- patroni mohou k nácviku orientace využít každou společnou cestu po škole
- pokud je ve škole v jiném ročníku již integrovaný žák stejné národnosti, zkontaktujeme s ním nováčka
- předáme žákovi důležité pomůcky (mapu školy, obrázkový rozvrh hodin s vyznačenými přesuny mezi učebnami)
- první následující třídnickou hodinu věnujeme představení žáka a vyjasnění společných pravidel
- provedeme základní jazykovou a pedagogickou diagnostiku
- zajistíme výuku češtiny jako druhého jazyka
- vysvětlíme žákovi princip hodnocení
- vyzveme rodiče k návštěvě pedagogicko-psychologické poradny
- nabídneme konzultaci s psychologem.